

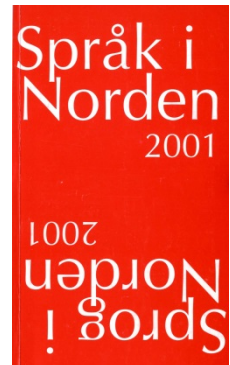
Sprog i Norden

Titel: Den historiske baggrund for at grønlanderne har ét fælles skriftsprog

Forfatter: Inge Kleivan

Kilde: Sprog i Norden, 2001, s. 17-45

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk Sprogråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Den historiske baggrund for at grønlænderne har ét fælles skriftsprog

Inge Kleivan

Grønland er et land med meget store geografiske afstande, og alligevel benytter alle grønlændere den samme standardiserede skriftlige norm. Derved adskiller de sig fra et andet lille folk i Norden, samerne, og de indtager også i den henseende en særstilling til inuit i Canada og Alaska. For at forstå hvordan det er gået til, har jeg valgt at se på spørgsmålet i en bred historisk sammenhæng.

De ældste arkæologiske fund i Grønland er dateret til ca. 2.500 før vor tidsregning, men vi kan springe let hen over de første årtusinder, hvor der var tale om forskellige specialiserede fangstfolk uden skriftsprog. Nordboerne med Erik den Røde i spidsen udvandrede fra Island og slog sig ned i Sydvestgrønland ca. 985, men forsvandt igen efter ca. 500 års forløb. I mellemtiden var grønlændernes direkte forfædre indvandret i 1100-tallet. Der ser ud til, at de to folk har drevet nogen handel med hinanden, men den indbyrdes påvirkning synes at have været helt minimal. Men nordboerne har som bekendt haft betydning for Grønlands statsretslige stilling i dag. I 1261 gav det norrøne samfund sig ind under det norske rige, og i 1380'erne blev Danmarks konge valgt til konge i Norge med Færøerne, Island og Grønland.

De første nedskrevne grønlandske ord

Europæerne kom til Grønland igen i slutningen af 1500-tallet. John Davis foretog tre rejser til Grønland (1585, 1586 og 1587), og fra disse ekspeditioner har vi de første nedskrevne grønlandske ord. Englænderne søgte at finde søvejen nord om Amerika i håb om at finde en hurtigere vej til Asien, og samtidig begyndte nederlænderne at drive hvalfangst i de arktiske farvande. Al denne aktivitet medvirkede til, at den dansk-norske konge ville hævde sine historisk begrundede rettigheder, og der blev sendt flere ekspeditioner til Grønland. På et par af disse rekognosceringsrejser bortførte man nogle grønlandere, som ved hjemkomsten tjente som et håndgribeligt bevis på, at skibene havde været i Grønland. Men den tanke var også fremme, at grønlænderne skulle lære dansk og blive kristne, og derefter skulle de bringes tilbage til Grønland. Idéen var, at de skulle gøre det lettere for europæerne i fremtiden at have kontakt med befolkningen. De bortførte grønlandere døde dog alle, før de fik mulighed for at komme tilbage til deres land, men forinden havde nogle af dem fungeret som sproglige informanter, så man fik et vist indblik i det grønlandske sprog.

Hans Egede – en pioner

Disse tidligere ordlister har omend i meget begrænset målestok været til praktisk nytte, for Hans Egede medbragte nogle afskrifter, da han i 1721 tog til Grønland og dermed indledte den dansk-norske kolonisation af Grønland. Hans Egede var præst i Nordnorge, da han bestemte sig for at rejse til Grønland og føre nordboerne tilbage til kristendommen. Med stor stædighed lykkedes det ham at få støtte til projektet dels ved at få oprettet det Bergenske Handels-Compani, dels ved at blive kongelig udnævnt missionær. Der var tale om et kombineret missions- og handelsprojekt. Hans Egede var godt klar over, at han ville møde grønlandere, men han håbede at finde nordboer i live om ikke andet så på østkysten, hvor man dengang fejlagtigt troede, at Østerbygden, den ene af de to store nordbobebyggelser, lå.

Det er Hans Egede, som er pioneren, når det gælder udforskningen af det grønlandske sprog, men han havde stor nytte af en ung norsk præst Albert Topp, som assisterede ham et par år, og af sine to unge sønner Niels og Poul Egede. Hans Egede indså dog hurtigt, at det var nødvendigt at knytte unge grønlandere til sig både for selv at lære grønlandsk, og for at han kunne uddanne dem til lærere for deres landsmænd. Det var således i 1720'erne, at enkelte grønlandere begyndte at læse og skrive grønlandsk. Det foregik først ved hjælp af afskrifter, men i 1739 blev der trykt en grønlandsk ABC, som også indeholdt dele af katekismen.

De første år lå kolonien, "Håbets Koloni", på en af øerne ude i skærgården, men i 1728 flyttede man til stedet, som Hans Egede gav navnet Godthåb, det nuværende Nuuk. Nuuk ligger i det såkaldt åbenvandsområde, som kan besejles året rundt. At man slog sig ned netop her, betød, at det sprog, som folk talte i dette område, det som senere er blevet kaldt centralvestgrønlandsk, blev grundlaget for det grønlandske skriftsprog. Det var på længere sigt ikke det værste, der kunne ske. Det store flertal af Grønlands befolkning bor i Vestgrønland, hvor man taler forskellige underdialekter af den vestgrønlandske dialekt. De to andre hoveddialekter er østgrønlandsk og polareskimoisk. Der skelnes mellem fire vestgrønlandske dialektområder: 1) Upernavik, 2) Uummannaq og Disko Bugt med bl.a. byen Ilulissat (Jakobshavn), 3) midterregionen, som bl.a. omfatter Nuuk og de to nordfor liggende byer Maniitsoq (Sukkertoppen) og Sisimiut (Holsteinsborg) og 4) det sydligste Vestgrønland, hvor bl.a. byen Qaqortoq (Julianebåb) ligger. Den centralvestgrønlandske dialekt står lydligt på et mere oprindeligt trin end de andre vestgrønlandske dialekter og østgrønlandsk.

Efter at Hans Egede i 1736 havde forladt Grønland, fik han oprettet "Det grønlandske seminarium" i København med det formål at sikre, at de vordende missionærer, heriblandt nordmænd og islændinge, fik kendskab til det grønlandske sprog og samfund, før de rejste til Grønland. Til leder af Det grønlandske

seminarium i København blev der gennem årene udnævnt tidligere grønlandsmissionærer/præster, som havde vist en særlig god forståelse for det grønlandske sprog. Hans Egede og hans ældste søn, Poul Egede, var de første. De virkede også som faglige rådgivere i missionsforhold. Der blev derved sikret en kontinuitet i kirke- og skoleforhold, som har været med til at sikre et fælles skriftsprog overalt i Grønland. Institutionen, som senere blev kaldt "Det grønlandske lektorat", fungerede helt frem til 1980, da den blev nedlagt i forbindelse med, at kirken som en af de første institutioner blev overtaget af Grønlands hjemmestyre.

De første større skrifter trykt på grønlandsk

Det var Poul Egede, som var ansvarlig for de første større skrifter, der blev trykt på grønlandsk. I 1750 udgav han en grønlandsk-dansk ordbog, som også havde oversættelser til latin – det var den første ordbog på et eskimoisk sprog – og i 1760 udgav han en grønlandsk grammatik. Poul Egede havde fået sine grundlæggende sprogkundskaber i Nuukområdet, hvor han først tilbragte syv år som ganske ung, og hvor han senere efter at være blevet uddannet på Københavns Universitet var medhjælper for sin far (1734–36), men han afsluttede sit Grønlandsophold med fire år som missionær i Qasigiannuguit (Christianshåb) i Disko Bugt (1736–40). Den sproglige indsigt, som han erhvervede sig her, førte til, at han i ordbogen har markeret visse ord med et N for nordgrønlandsk og et S for sydgrønlandsk.

Grammatikken og ordbogen var udarbejdet til brug for europæerne, først og fremmest missionærene. Sprogforskningen var nødvendig for at gøre det muligt at forkynde evangeliet på grønlandsk. Til brug for undervisningen af den grønlandske befolkning blev der udarbejdet forskellige lærebøger. Det var de samme bøger, der blev benyttet overalt, hvor missionen nåede frem, og i 1700-tallet lærte mange grønlændere at læse, og en del lærte også at skrive. I 1766 udkom den første samlede oversættelse af Det nye testamente til grønlandsk, efter at der i de foregående årtier var blevet trykt større dele af det. Også internatio-

nalt set var det en milepæl, for det var første gang, at Det nye testamente blev trykt på et eskimoisk sprog.

Grønlandsk er altid blevet trykt med latinske bogstaver og kun helt undtagelsesvis med fraktur. Latinske bogstaver blev, som missionæren og sprogforskeren Otho Fabricius sagde, anset "som de bekvemteste, der ere meest eens i Tryk og Skrift" (1791: 9). Fabricius udgav en ny oversættelse af Det nye testamente i 1794 (genoptrykt i 1799 og 1827), og i 1791 fik han trykt en grammatik (2. oplag 1801) og i 1804 en ordbog. Han havde ikke blot samlet stof, mens han var missionær i Grønland, men efter at han var kommet til Danmark, var materialet til ordbogen blevet "forøget ved Brevvexling og Samtale med Landets Indfødte og andre i Sproget Kyndige," som han skriver i forordet. Han gav den titlen "Den grønlandske Ordbog forbedret og forøget". Hermed tilkendegiver han sin gæld til forgængeren, men det fremgår også klart af hans forord, at der længe havde været behov for en ny ordbog. Dels havde missionærerne opnået en større forståelse for det grønlandske sprog, og dels havde sproget udviklet sig i de forløbne år, hvor grønlænderne havde haft kontakt med europæerne.

Grunden til at der skulle gå over et halvt århundrede, før den nye ordbog så dagens lys, var, at missionskassen ikke ville bekoste en udgivelse, så længe der var et større antal eksemplarer tilbage af Poul Egedes ordbog. Her kom tilfældet så til hjælp, for ved den, som Fabricius siger, "beklagelige" ildebrand, der hærgede København i 1795, brændte det resterende oplag. Desværre gik også de øvrige grønlandske bøger, der var på lager, og en del vigtige arkivalier vedrørende missionen op i flammer. Grønlands ordbogshistorie viser i øvrigt, at man helt frem til i dag med en enkelt undtagelse har måttet vente meget længe på de ordbøger, der har været behov for.

Handels- og missionsstationer

I 1700-tallet blev der anlagt handelsstationer langs hele Grønlands vestkyst fra Upernavik mod nord til Nanortalik mod syd,

og forbuddet mod handel og besejling, som var rettet mod nederlænderne og briterne, blev udvidet tilsvarende. I 1776 fik Den kongelige grønlandske Handel (KGH) monopol på al handel. Grønland blev et lukket land, og det forblev i princippet sådan helt frem til nyordningen i 1950. Argumentet var i første række økonomisk, men det blev også begrundet med, at monopollet skulle hindre, at befolkningen blev udnyttet og ødelagt af sygdomme og alkohol.

Der blev i 1782 oprettet to administrative centre i Grønland, det ene i Nuuk i Sydgrønland og det andet i Qeqertarsuaq (Godhavn) i Nordgrønland, med en inspektør hvert sted, som var den øverste myndighed. Også denne administrative deling varede ved til 1950. Det at der var to administrative centre i Grønland, fik ingen betydning for missionen, herunder undervisningsvæsenet, for inspektørerne havde ikke noget at sige over missionen og dens ansatte. Missionen, som i 1737 var blevet underlagt Missionskollegiet i København, var en enhed, dvs. der var en central styring af missionen fra København, og herunder sorterede skriftsproget. Missionskollegiet blev ophævet i 1859 og lagt ind under Kultusministeriet (fra 1916 Kirkeministeriet). Der havde i en periode i 1700-tallet været en viceprovst for henholdsvis Nord- og Sydgrønland, men først med loven om den grønlandske kirke og skole i 1905 blev der oprettet en provstestilling i Grønland, og flere beslutningsprocesser kunne derefter foregå i Grønland.

Der var én vigtig undtagelse fra statens monopol, når det gjaldt missionen. I 1733 havde et andet evangelisk kirkesamfund, tyske herrnhutere, også kaldet brødreminigheden, fået tilladelse til at drive missionsvirksomhed i Grønland. Herrnhuterne, som kun anlagde missionsstationer i Sydvestgrønland, var håndværkere og ikke akademikere som de danske præster, men også de arbejdede ihærdigt på at skaffe sig indsigt i det grønlandske sprog, og de begyndte at udgive deres egne skrifter. I 1822 udkom der en oversættelse af Det nye testamente udarbejdet af Conrad Kleinschmidt. I år 1900 forlod de herrn-

hutske missionærer Grønland, og de herrnhutiske menigheder blev optaget i den grønlandske kirke, som er en del af den danske luthersk-evangeliske folkekirke.

I 1814 førte Kielerfreden til, at Danmarks og Norges veje skiltes. Ifølge fredstraktaten med Sverige afstod Danmark Norge, undtagen Island, Færøerne og Grønland. Krigene mod England havde ført til, at der til sidst kun var én missionær tilbage i Grønland. Da han forlod landet i 1815, præsteviede han den første grønlander, Frederik Berthelsen, som på det tidspunkt var overkateket i Nuuk.

En af de missionærer, der i de følgende år kom til Grønland, var Peder Kragh, som var missionær i Aasiaat (Egedesminde) 1818–1828. Han oversatte dele af Det gamle testamente, men han oversatte også fortællinger fra dansk til grønlandsk. Skrivekyndige grønlandere lånte hans oversættelser og skrev dem af. Det var ikke alle, der var i stand til at læse dem, men særligt kyndige grønlandere læste dem højt for andre. Der cirkulerede også enkelte andre underholdende håndskrifter, hvoraf nogle ganske få blev udgivet i bogform.

Peder Kragh oversatte bl.a. B.S. Ingemanns skuespil "En Røst i Ørkenen", der handler om Johannes Døberen, og det lykkedes for ham at få det trykt, men det skete først i 1874, og han måtte skaffe pengene uden om de officielle kanaler. Bogen blev, som han skriver, bekostet af "fromme Danske og Briter". Men det var næsten et halvt århundrede efter, at han havde forladt Grønland, og den retskrivning, han benyttede, afveg fra den grønlandske retskrivning, som i mellemtiden var slået igennem.

Skoleforbedringer

I begyndelsen af 1800-tallet var man i Europa optaget af folkelig oplysning, og "Kommissionen af 1835", som beskæftigede sig med grønlandske forhold, diskuterede bl.a. en forbedring af børneskolerne. Det lykkedes dog først i 1845 at oprette to seminarier, et i Nuuk og et i Ilulissat. Seminariet i Nuuk,

Ilinniarfissuaq, den store skole eller storskolen, lever stadig i bedste velgående. Idéen med oprettelsen af seminarierne var at give en kvalificeret ensartet undervisning til unge grønlandske mænd, som skulle fungere som kateketer rundt om i landet. Før oprettelsen af seminarierne havde de enkelte missionærer selv skullet sørge for at uddanne kateketer til deres missionsdistrikter, og kvaliteten af den uddannelse havde været stærkt varierende.

På de herrnhutiske missionsstationer og især i bygderne eller udsteder og bopladser, som det hed den gang, stod det generelt dårligere til med de elementære skolekundskaber. Her kommer så Samuel Kleinschmidt (1814–86), søn af den tidligere nævnte Conrad Kleinschmidt, ind i billedet. Han havde tilbragt de første knapt 10 år af sit liv i Grønland, men vendte først tilbage i 1841. I 1850 lavede han i Nyherrnhut et sidestykke til seminariet i Nuuk, men det lukkede allerede igen i 1858. Kleinschmidt havde erklæret sig som modstander af den herrnhutiske kirketugt, hvilket resulterede i, at han blev afskediget som missionær, men han blev ikke udelukket fra den herrnhutiske menighed. I 1859 ansatte den danske seminarieforsøger i Nuuk, Haldor F. Jørgensen, ham som lærer ved seminariet, og han havde således et ben i begge lejre. Kleinschmidt havde erhvervet sig en helt usædvanlig praktisk og teoretisk indsigt i det grønlandske sprog, og den grønlandske retskrivning, som han var hovedmanden bag, blev godtaget af begge missionærer. Allerede i 1851 havde han udgivet en grønlandsk grammatik i Berlin skrevet på tysk. Retskrivningen var dog ikke fuldt udarbejdet på det tidspunkt.

Kleinschmidts retskrivning

Med Kleinschmidts retskrivning eller den gamle retskrivning, som den også kaldes i dag, fik Grønland for første gang en virkelig standardiseret skriftlig norm. Skrevet grønlandsk havde tidligere været præget af, hvad der for eftertiden virker som større eller mindre tilfældigheder og individuelle præferencer. Det var et stort fremskridt, at Kleinschmidt skelnede mellem k og den uvulære klusil ved at indføre et særligt bogstav for den sidstnævnte.

Han var også den første som ved hjælp af accenttegn konsekvent angav vokal- og konsonantlængde. Han forstod det grønlandske sprogs fonemsystem, og når han medtog karakteristiske varianter, skyldtes det hensynet til ikke-grønlandere. Selv om der kun er tre vokaler på grønlandsk /a/, /i/ og /u/, benyttede han også e og o. Og dl og f er kun skrivemåder, når l og v kommer efter en konsonant. Kleinschmidt tog udgangspunkt i etymologiske forhold og lod ordformernes grammatiske og leksikale oprindelse være synlig, men den vestgrønlandske assimileringproces var allerede i gang, og han har benyttet bogstavsammensætninger, som ikke alle er blevet udtalt på hans tid. Nogle få gange har det resulteret i en ikke-etymologisk stavemåde.

Hovedæren for retskrivningen tilkommer Kleinschmidt, men han fortæller selv i forordet til ordbogen, at der var forholdsvis mange grønlandere, som ud fra de forhåndenværende bogstaver havde forsøgt at skrive deres sprog sådan, at de ikke betegnede samme lyd på forskellig måde eller forskellige lyde på samme måde, men der var altid noget, de overså. Den, det var lykkedes bedst for, var Wittus Steenholdt, som var kateket og seminarielærer i Ilulissat. "Ved at lægge disse Bestræbelser sammen og fortsætte dem er den her fulgte Skrivemaade omsider opstaaet".

Om Steenholdt skriver Kleinschmidt videre, at han havde en særlig evne til at definere et grønlandsk ords betydning på dansk, og at han har ydet et væsentligt bidrag til ordbogen, for Kleinschmidt har benyttet et eksemplar af Fabricius' ordbog, som Steenholdt havde gennemgået og rettet. Bemærkningen om Steenholdts evner til at definere grønlandske ord på dansk skal ikke forstås sådan, at grønlandske kateketer i almindelighed var dansktalende. Wittus Steenholdt var søn af en dansk bødker og en grønlandsk mor, men det var en undtagelse, at børn i blandede ægteskaber den gang blev tosprogede. De talte som regel kun grønlandsk.

Bogudgivelser

Der var nogen modstand mod Kleinschmidts retskrivning, for der var flere, der havde prøvet med nye skrivemåder, bl.a.

seminariets første forstander Carl J. O. Steenberg, som udgav en grønlandsk grammatik (1849) og en ABC (1849). Også Peder Kragh var meget kritisk over for Kleinschmidts retskrivning, og det lykkedes ham at få trykt et prøvemark, der skulle illustrere, hvordan en ordbog ville se ud, hvis man benyttede hans grønlandske retskrivning. Man skal kun være glad for, at det var Kleinschmidts konsekvente retskrivning, der sejrede. De følgende seminarieførstandere i Nuuk gik ind for Kleinschmidts retskrivning, Carl Emil Janssen, som udgav en verdenshistorie til brug på seminariet (1861) og en parlør for europæere (1862) med Kleinschmidts retskrivning, og Haldor F. Jørgensen, som udgav "Den grønlandske Ordbog, omarbejdet af Sam. Kleinschmidt" (1871), alle trykt i Danmark.

I midten af 1850'erne kom der hele to små trykkerier til Grønland. Det ene disponerede Kleinschmidt over, og han gav sig til at fremstille skolebøger, som han også selv skrev. Selv om han kort efter holdt op med at være ansat i brødre-menighedens tjeneste, fik han lov til at beholde trykkeriet, mod at de herrnhutiske menigheder også blev forsynet med eksemplarer af de bøger, han lavede. Kleinschmidt skrev og trykte bl.a. en geografibog (1858), en verdenshistorie (1859) og en zoologibog (1863). Kleinschmidt var også hovedmanden bag en oversættelse af hele Biblen, hvoraf han selv trykte store dele. En samlet udgave udkom dog først i København i 1900. Det var en selvfølge, at den store dansk-grønlandske ordbog (709 sider + 56 siders supplement til Kleinschmidts ordbog), som blev udgivet i 1893 af J. Kjer og Chr. Rasmussen, blev trykt med Kleinschmidts retskrivning. Blandt vanskelighederne ved at lave ordbogen fremhæver de i forordet, at "den Omstændighed, at den knapt 10,000 Mennesker store Befolkning boer spredt over en Kyststrækning af mere end 200 Mil i smaa isolerede Bygder, medfører talrige Provincialismer og Dialektudtryk i Sproget, hvilke ikke alle have kunnet medtages allerede af den Grund at de ikke kjendtes". Udgiverne havde dog været i stand til at medtage en del udtryk fra Nordgrønland, hvor de begge havde arbejdet som

præster eller missionærer, som den officielle betegnelse lød frem til 1905. Kjer havde sendt sine udkast til Rasmussen i Ilulissat, som havde bearbejdet dem og tilføjet flere eksempler og også flere grønlandske ord, som ikke var med i Kleinschmidts ordbog. I den forbindelse fremhæver de den værdifulde hjælp, som kateket Eli Sivertsen i Ilulissat havde ydet.

Fra seminarierne blev Kleinschmidts retskrivning via skolevæsenet effektivt spredt ud over det ganske land. Det var også af meget stor betydning, at folk, som allerede havde forladt skolen, snart fik lejlighed til læse den. Det andet trykkeri kom nemlig til Nuuk med den øverste embedsmand i Sydgrønland, inspektør H.J. Rink. Den første bog, som blev trykt med den nye bogtrykkerpresse i 1857, var en lille illustreret tosproget bog, som dels indeholdt en samtale, hvor en grønlander, Pooq, fortalte sine landsmænd om sine oplevelser i Danmark 1724–25, og dels en samtale mellem en angakkoq, en grønlandsk shaman, og en missionær. På titelbladet står: "Efter gamle Haandskrifter, fundne hos Grönlændere ved Godthaab". Det er endnu et eksempel på, at der cirkulerede læsestof i form af afskrifter. Hvad man ikke var klar over dengang, var, at det drejede sig om afskrifter af nogle samtaler, som Poul Egede havde sammenskrevet på grundlag af sine erfaringer i Grønland til brug ved undervisningen på Det grønlandske seminarium i København, og at de var medtaget i den trykte grønlandske grammatik fra 1760. Retsskrivningen er ændret i bogudgivelsen 100 år senere, men trykkeriet har åbenbart manglet accenttegn og det særlige tegn for den uvulære klusil.

Grønlandske fortællinger, nyheder og debatindlæg

I 1858 udsendte Rink en trykt opfordring til at indsende stof, som ville egne sig til at udgive som underholdning eller belæring for grønlanderne. Opfordringen var tosproget bortset fra meddelelsen på dansk forneden, hvor han bad missionærer og kolonibestyrere om at videregive opfordringen. "Manuskripterne bedes skrevne saa tydeligt som muligt, paa Grund af mulige Forskelligheder i

Skrivemaaden, hvilken man ønsker at bibeholde nøjagtig efter Originalerne, med mindre der skulde komme Bidrag fra Indfødte, der vare mere end sædvanlig ukyndige i Orthographi". Det kan forstås sådan, at man, hvilke i dette tilfælde vil sige de verdslige myndigheder, endnu ikke havde accepteret en standardiseret retskrivning, men det kan også forstås sådan, at Rink var interesseret i dialektforskelle. Rink var nemlig også en alsidig forsker. Som embedsmand huskes han bl.a. for, at han i 1857 efter forslag fra Kleinschmidt indførte de første forsøg med en form for kommunal selvforvaltning, forløberen for de nuværende grønlandske politiske organer.

Indsamlingen af grønlandske traditionelle fortællinger førte til udgivelsen af fire små tosprogede bind (1859–1863). De var illustrerede, først og fremmest af Aron fra Kangeq.

I 1861 begyndte udgivelsen af tidsskriftet *Atuagagdliutit*, som ligeledes var illustreret. Før det blev til en moderne avis, indeholdt det fortrinsvis oversatte fortællinger, beretninger fra forskellige dele af Grønland, kortfattede nyheder af forskellig slags, og efterhånden også en del debatindlæg. *Atuagagdliutit* har haft stor betydning for det grønlandske sprogs udvikling, betydning for befolkningens kendskab til lokale forhold forskellige steder i Grønland og til verden uden for Grønland, og det har været med til at opbygge en fælles grønlandsk identitet. Bladets første redaktør var overkateket og seminarielærer Rasmus Berthelsen. Han blev i 1874 afløst af en anden grønlænder, Lars Møller, som havde været med i trykkeriet fra starten. Lars Møller, som først gik på pension i 1922, sad i et halvt århundrede på en sproglig magtposition som redaktør og leder af trykkeriet.

I udgivelserne fra omkring 1860, og det gælder også *Atuagagdliutit*, var Kleinschmidts retskrivning endnu ikke enerådende, men det varede ikke længe, før man også på Sydgrønlands inspektorats trykkeri benyttede Kleinschmidts retskrivning. Man kan sige, at det var et meget heldigt sammenfald, at der kom en standardiseret retskrivning samtidig med, at der for alvor blev noget at læse udover de religiøse skrifter.

Østgrønlandsk og Thuledialekten

Vestgrønland var den del af Grønland, som omverdenen havde lettest ved at komme til, og kontakthistorien er derfor længere her. I dag bor ca. 92 % af Grønlands befolkning i Vestgrønland. Den samlede befolkning i Grønland udgør ca. 56.100, deraf er ca. 6.800, hovedsagelig danskere, født uden for Grønland. Der skelnes i befolkningsstatistikken mellem personer, der er født i Grønland og personer, der født uden for Grønland, hvilket er en ikke særlig præcis måde at angive antallet af grønlændere og danskere på. Befolkningerne i Østgrønland og i Thuleområdet i det nordligste Nordvestgrønland, i dag Qaanaaq kommune, er først for omkring 100 år siden kommet under permanent indflydelse fra Vestgrønland og fra omverdenen i øvrigt. Det drejer sig om forholdsvis små befolkninger. I Qaanaaq kommune bor der ca. 800 mennesker, der er født i Grønland, og i Østgrønland, hvor der er to kommuner, bor der godt 2.700 i Ammassalik kommune og ca. 500 i Ittoqqortoormiit (Scoresbysund) kommune, som er født i Grønland. Befolkningen i den sidstnævnte kommune er efterkommere af folk, der er tilflyttet fra Ammassalik i 1925.

Siden kontakttidens begyndelse havde østgrønlændere lejlighedsvis sejlet syd om Grønland for at handle på Vestkysten, mens flere europæere forgæves havde forsøgt at nå frem til de beboede områder et stykke oppe på østkysten. Det lykkedes først i 1884 for den såkaldte konebådsekspedition. Styreren på ekspeditionens fartøj, der som navnet på ekspeditionen siger, var en konebåd, en umiaq, var den vestgrønlandske kateket, Johannes Hansen, kaldet Hanseeraq. Han havde bl.a. som opgave at gøre bemærkninger om det østgrønlandske sprog i et medbragt eksemplar af Kleinschmidts ordbog, som senere dannede grundlag for Rinks afsnit i ekspeditionsberetningen om det østgrønlandske sprog (1887). Det var først og fremmest afvigelserne fra det vestgrønlandske ordforråd, der havde interesse. Rink inddrog også de øvrige eskimoiske dialekter/sprog i det omfang, man havde kendskab til dem, for ellers kunne man ikke se, hvilke udtryk, der

var de "almengyldigste", som han udtrykte det. De mange afvigelser i ordforrådet i østgrønlandsk forklares med navnetabu i forbindelse med dødsfald. Men også lydligt afviger østgrønlandsk fra vestgrønlandsk.

I 1894 blev kolonien Ammassalik oprettet, og der blev ansat en handelsbestyrer og en missionær. (Ammassalik kaldes i dag ved sit gamle navn Tasiilaq, mens kommunen hedder Ammassalik.) Den danske missionær F.C.P. Rüttel, som først havde været et par år i Qaqortoq for at lære grønlandsk, før han blev sendt til Østgrønland, blev i 1904 afløst af den vestgrønlandske præst Christian Rosing. Han var uddannet på seminariet i Nuuk og havde haft Kleinschmidt som lærer. Christian Rosing blev afløst af to af sine sønner, som efter tur var præst for østgrønlænderne. For dem alle var det en selvfølge at benytte det skriftsprog, som var fuldt etableret i Vestgrønland, når de underviste østgrønlænderne.

For nogle år siden udgav en franskmand og en fransk-canadier, Pierre Robbe og Louis-Jacques Dorais en kombineret grammatik og tematisk ordbog over østgrønlandsk (1986). Alle oversættelser er på vestgrønlandsk, dansk, engelsk og fransk. Formålet med bogen, skriver forfatterne, er at give et sprogligt redskab til alle, der vil lære østgrønlandsk, eller som er interesseret i et komparativt studium af inuitdialekterne. Bogen henvender sig altså ikke direkte til den østgrønlandske befolkning.

Der har været fremsat forslag om, at børn i Østgrønland skulle begynde med at lære at læse deres egen dialekt, før de går i gang med vestgrønlandsk, men hidtil har det ikke ført til noget. (Atuagagdliutit Grønlandsposten meddelte kort den 8. maj 2001, at Tasiilaq kommunalbestyrelse netop har bevilget 80 timer til undervisning i østgrønlandsk kultur og sprog for næste skoleår i anden- og tredjeklasserne. Det er et spørgsmål, om det udelukkende kommer til at dreje sig om mundtlig formidling.)

Thuleboernes kontakt med europæere går tilbage til 1818, da englænderen John Ross besøgte området. Der var en vestgrønlænder, Sakæus, med på ekspeditionen, der fungerede som tolk.

Også senere ekspeditioner optegnede enkelte ord af Thuledialekten. I 1909 var Knud Rasmussen med til at oprette en missionsstation og året efter en handelsstation. Den første missionær var vestgrønlanderens Gustav Olsen, som var uddannet på seminariet i Nuuk. Thuleboerne lærte ligesom østgrønlanderne at læse og skrive efter vestgrønlandsk materiale trykt med Kleinschmidts retskrivning.

Thuledialekten, polareskimoisk, udgør en bro til dialekterne i Canada og Nordalaska og ligner dem mere, end den ligner vestgrønlandsk. Men ligesom østgrønlandsk er også Thuledialekten under påvirkning fra vestgrønlandsk, især hvad ordforrådet angår. I 1991 udgav Michael Fortescue, som nu er professor i lingvistik ved Københavns Universitet, en introduktion til Thuledialekten på engelsk og dansk med en tematisk ordbog med danske og engelske oversættelser. Han understreger i indledningen, at den måde, han skriver dialekten på, ikke er ment som et forslag til en retskrivning, for en sådan må tage hensyn til, at børnene benytter det centralvestgrønlandske skriftsprog i skolen.

Som bekendt er grænsen mellem sprog og dialekter ikke altid klart defineret, og politiske faktorer spiller undertiden en større rolle end lingvistiske. Østgrønlandsk og Thulesproget er ikke officielt anerkendt som sprog, og ingen af dem har en officiel retskrivning.

Schultz-Lorentzens ordbog og grammatikker

Tilbage til Vestgrønland. I 1926 udgav den tidligere seminariefors­tander og provst i Grønland, C.W. Schultz-Lorentzen, "Den grønlandske Ordbog grønlandsk-dansk. Ny udgave". Den bygger på Kleinschmidts ordbog men har også optaget nyt stof. Under henvisning til et voksende ønske hos grønlanderne om at lære dansk har Schultz-Lorentzen valgt at skære stærkt ned på Kleinschmidts sproglige udredninger og at gøre de danske oversættelser kortere. Ordbogen anvender Kleinschmidts retskrivning "af praktiske Grunde, men med stor Betænkelighed. Dels slutter denne Retskrivning sig ikke tæt om det grønlandske Tale-

sprog, hvorfor Grønlænderne erfaringsmæssig har stor Vanskelighed ved at anvende den, og dels er der i Bestræbelserne for at vise Ordenes Afledning i Stavemaaden ikke saa lidt Vilkaarlighed." Der er mere hold i første del af argumentationen end i sidste del. Nogle år senere blev ordbogen efterfulgt af en grønlandsk grammatik (1930). På den står der udtrykkeligt på titelbladet, at den er til brug ved undervisningen på Det grønlandske seminarium i København, som Schultz-Lorentzen stod for. Men han havde allerede 1904 udgivet en grønlandsk grammatik på grønlandsk til brug på seminariet i Nuuk, hvilket var et stort fremskridt for de studerende, der hidtil havde måttet klare sig med håndskrevne notater.

Udviklingen i Grønland i sidste halvdel af 1900-tallet

Efter den anden verdenskrig gik der en større moderniserings- og urbaniseringsproces i gang i det grønlandske samfund, og flere grønlænderne fik brug for danskundskaber. Dansk var i 1925 blevet gjort til et obligatorisk fag i den grønlandske skole, men undervisningen i dansk var ofte meget mangelfuld, fordi de grønlandske kateketer i mange tilfælde havde utilstrækkelige kundskaber i dansk. Der var i mange år ikke tale om, at der blev undervist på dansk, det var kun et fag.

Der har aldrig på noget tidspunkt i Grønlands historie været et tilstrækkeligt antal fuldt uddannede grønlandske undervisere til den meget spredt boende befolkning. Det gælder også i dag. I midten af det 20 århundrede kom et betydeligt antal danske lærere til Grønland, da der ikke var grønlandske lærere nok til at undervise med det stærkt stigende antal børn. Stigningen i børnetallet skal ses i sammenhæng med en forbedret levestandard og ikke mindst et forbedret sundhedsvæsen. Kirken og skolen blev nu adskilt, men kateketerne fortsatte med at arbejde for de to institutioner. Andre trossamfund vandt i begrænset omfang indpas i Grønland, og det skriftlige materiale, som de benyttede sig af, blev trykt med den standardiserede grønlandske retskrivning.

I sidste halvdel af 1900-tallet er der sket store samfunds-

mæssige og politiske ændringer i Grønland. Grønland blev integreret i Danmark med Danmarks Riges Grundlov af 1953, men i 1979 blev der indført hjemmestyre i Grønland. Der kom et landsstyre, og det gamle landsråd, som kun havde været rådgivende og haft administrativ kompetence, blev afløst af et landsting med langt større beføjelser. For øjeblikket er en grønlandsk selvstyrekommission i gang med at se på mulighederne for større selvbestemmelse inden for rigsfællesskabet.

Oqaasiliortut (Grønlands Sprognævn) og Oqaasileriffik (Sprogsekretariatet)

I forbindelse med moderniseringsprocessen har der i årenes løb været mange danskere i Grønland, og det danske sprog er kommet i brug i mange sammenhænge. Det har ført til en øget interesse for den rette brug af grønlandsk. I 1952 oprettede Grønlands landsråd "Det grønlandske retskrivningsudvalg", som i 1956 kom til at hedde "Det grønlandske sprog- og retskrivningsudvalg". Det drejede sig ikke bare om at skrive korrekt grønlandsk, det var også et problem at få standardiserede oversættelser af de mange nye udtryk, der blev brugt for. I 1982 blev "Oqaasiliortut (Grønlands Sprognævn)" oprettet. På det tidspunkt var en ny grønlandsk retskrivning fuldt etableret. Det er i dag "Oqaasiliortut (Grønlands Sprognævn)", som har myndighed til at afgøre retskrivningsspørgsmål. Endelig blev "Oqaasileriffik (Sprogsekretariatet)" efter vedtagelse i Grønlands landsting oprettet i 1999.

Den nye grønlandske retskrivning

Allerede i begyndelsen af 1900-tallet begyndte William Thalbitzer, som siden blev professor ved Københavns Universitet i grønlandsk sprog og kultur, at fremsætte idéer til at ændre Kleinschmidts retskrivning. Hans forslag blev trykt i Atuagagdliutit og blev bl.a. også drøftet på et præstekonvent i 1915, men det vandt ikke tilslutning. Jonathan Petersen, som gennem mange år havde en indflydelsesrig stilling som lærer i grønlandsk ved

seminariet, hævdede således, at Kleinschmidts retskrivning ikke var vanskeligere, end at den kunne og burde læres. Jonathan Petersen udarbejdede selv den første grønlandske retskrivningsordbog, "ordbogêrak" (1951; 2. udg. 1967), et imponerende værk, som også var den første ordbog udgivet af en grønlander. Han skrev også en grønlandsk grammatik og undervisningsbøger i grønlandsk med det mål at sikre en korrekt brug af Kleinschmidts retskrivning.

Men der var andre grønlandere, der gik til angreb på den gældende retskrivning. Robert Petersen, som siden blev professor ved Københavns Universitet i eskimologi, som faget var kommet til at hedde, og senere rektor ved Grønlands Universitet, Ilisimatusarfik, skrev sit første indlæg i retskrivningsdebatten i 1949. I de næste årtier blev der ført en livlig diskussion i forskellige grønlandske blade. Hovedargumenterne for at forlade Kleinschmidts retskrivning var, at kun et fåtal kunne skrive korrekt grønlandsk. Der blev henvist til, at retskrivningen var så vanskelig at lære, at der blev brugt uforholdsvist meget tid i skolen på det. Desuden havde det grønlandske talesprog ændret sig siden Kleinschmidts tid.

Et af argumenterne mod den nye retskrivning var, at når en ny retskrivning skulle afspejle udtalen, kunne man forudse, at folk ville insistere på at få deres bidrag i de grønlandske blade trykt på deres lokale dialekt. Men indførelsen af den nye retskrivning kom ikke til at føre til, at man forlod princippet med ét skriftsprog for hele Grønland. Nogle af de argumenter, der blev fremført i Grønland, afveg ikke fra de argumenter, der bliver benyttet andre steder, når man indfører en ny retskrivning. Det er en almindelig erfaring, at retskrivningsreformer mødes med uvilje. Det hænger sammen med, at skriftsproget bliver indarbejdet i de tidligste skoleår, hvor man er tilbøjelig til at godtage det, man lærer uden at stille for mange kritiske spørgsmål. En del af modstanden mod den nye retskrivning må også ses på baggrund af de store ændringer, der var sket i det grønlandske samfund siden begyndelsen af 1950'erne. Det var trygt at holde fast

ved den retskrivning, som man havde kendt hele sit liv. Hertil kom, at der stadig stod stor respekt om Kleinschmidts navn, og mange stillede sig skeptisk til, om den nye retskrivning var et værdigt alternativ.

Omsider tiltrådte Grønlands landsråd en indstilling fra landsrådets sprog- og retskrivningsudvalg om at ændre den grønlandske retskrivning. Landsrådsvedtægten om den nye retskrivning, som Robert Petersen havde været hovedmanden bag, blev derefter i 1973 stadfæstet af den daværende grønlandsminister, den grønlandske jurist Knud Hertling.

Det fremgår af bekendtgørelsen, at man går ud fra det sprog, der i år 1970 tales i den centrale del af Vestgrønland. Der er tale om en fonemisk retskrivning med en vis overdifferentiering, idet e og o (som er uvulariserede varianter af /i/ og /u/) optræder foran q og r. Det har i øvrigt vist sig, at denne ortografiske inkonsekvens kan give problemer for grønlandske skolebørns stavning og læsning. I den nye retskrivning accepteres assimilation fuldt ud. Accenttegnene, som Kleinschmidt havde brugt til at markere længde af både vokaler og konsonanter, er erstattet af dobbeltskrivning af bogstaver, og bogstavet q er indført som tegn for den uvulære klusil. Den nye retskrivning er karakteriseret ved, at man kan slutte fra et ords udtale til dets stavemåde og omvendt.

Den nye grønlandske retskrivning blev gradvist indført fra skoleårets begyndelse i 1973. Nogle af de gamle skolebøger blev omskrevet til den nye retskrivning og trykt i nye oplag, men der udkom også et stadigt stigende antal nye skolebøger med den nye retskrivning. Det gik en hel del langsommere uden for skolen. F.eks. blev den grønlandske salmebog fra 1971 genoptrykt i 1981 med den gamle grønlandske retskrivning. Der gik lang tid, før Biblen forelå i den nye retskrivning. En ny oversættelse af Det gamle testamente blev færdig i 1990. Derefter blev det nye testamente nyoversat, og endelig blev oversættelsen af Det gamle testamente revideret. Arbejdet er udført i Danmark, men undervejs har oversættelserne været til udtalelse i Grønland.

Endelig i år 2000 kunne hele Biblen udkomme på grønlandsk i ny oversættelse og trykt med den nye retskrivning.

Atuagagdlitit Grønlandsposten gengav gennem de første mange år et stort antal læserbreve med protester mod den nye retskrivning. Den blev først indført på avisens børneside og derefter i årenes løb gradvist i resten af avisen. Navnet på avisen bliver dog fortsat stavet på den gamle måde. Som et andet eksempel kan nævnes, at direktionen for Den kongelige grønlandske Handel i 1978, dvs. 5 år efter landsrådets vedtagelse, meddelte, at man successivt ville gå over til den nye retskrivning i KGHs to blade "kgh orientering" og "Pisiniartoq / Forbrugeren". Ved successivt skulle forstås, at samme nummer kunne indeholde artikler med begge retskrivninger. Den nye retskrivning skulle normalt bruges ved oversættelse af artikler, men hvis man skønnede, at en artikel fortrinsvis havde interesse for ældre læsere, ville den blive trykt med den gamle retskrivning. Artikler, der blev tilsendt i den gamle retskrivning, ville blive trykt med den gamle retskrivning, men det tilføjedes: "Stavefejl bliver dog som hidtil rettet" (gengivet i Sermitsiaq nr. 35, 1978: 12).

Nye ordbøger

Vedtagelsen af den nye retskrivning betød, at de grønlandske ordbøger ikke længere var dækkende for det skrevne grønlandsk. Det daværende Ministerium for Grønland nedsatte en redaktionsgruppe i København med den tidligere grønlandske skoledirektør Chr. Berthelsen som hovedredaktør for en gruppe, der bestod af både grønlandere og danskere, til at udarbejde en kombineret retskrivnings- og grønlandsk-dansk ordbog. At arbejdet blev udført i Danmark, skyldtes vanskeligheden ved sammensætte en gruppe i Grønland, som kunne afse tid til at føre projektet rimeligt hurtigt igennem. Denne ordbog fik ikke som de tidligere navnet "Den grønlandske ordbog", for der var tale om en skoleordbog med et begrænset omfang. "Ordbogi" udkom i 1977 i et oplag på 12.000 eksemplarer. Det er et endog meget stort oplag i betragtning af, at befolkningen i Grønland pr. 1.

januar 1977 udgjorde knapt 50.000 personer, hvoraf de kun godt 40.000 var født i Grønland. Alligevel gik der ikke mange år, før der var brug for et nyt oplag. Hovedmålgruppen var den grønlandske skole, men fordi der ikke forelå nogen større moderne ordbog, blev den også brugt i samfundet uden for skolen. Behovet for ordbøger har desuden givet sig udtryk i, at Schultz-Lorentzens gamle grønlandsk-danske ordbog fra 1926 er blevet fotografisk optrykt flere gange også så sent som i 1980.

I 1990 udkom en ny udvidet udgave af "Ordbogi". Da havde den skiftet titel til "Oqaatsit", som betyder ord. Navneskiftet blev begrundet med, at der var sket så store ændringer, at de to ordbøger ikke ville kunne bruges side om side. "Oqaatsit" indeholder en oversigt over, hvordan man omsætter fra den gamle til den nye grønlandske retskrivning. I 1997 udkom endnu en udvidet udgave med ca. 18.000 opslagsord og 700 afledningssuffixer eller tilhæng, som de kaldes i grønlandsk grammatik. Også den fokuserer helt overvejende på isolerede ord og er ikke lingvistisk orienteret. I forbindelse med den sidste udgave af "Oqaatsit" blev der udgivet et supplementsbind med undertitlen: "Om det grønlandske sprog set i relation til det danske sprog" (1998), hvor der bliver peget på nogle karakteristiske ligheder og forskelle mellem grønlandsk og dansk.

Den seneste dansk-grønlandske ordbog, som havde to grønlandske og to danske medarbejdere, hvoraf den ene af de sidstnævnte, tidligere seminarieforsøger og provst Aage Bugge, var hovedredaktør, stammer fra 1960. Den er i sagens natur trykt med Kleinschmidts retskrivning, men er siden fotografisk genoptrykt adskillige gange. 8. uændrede oplag kom så sent som i 1999. Den har længe været utilstrækkelig, når det gælder et moderne ordforråd, og en del af opslagsordene er forklaret på grønlandsk, ikke oversat, men nu er den omsider ved at få en afløser. En ny dansk-grønlandsk ordbog udarbejdet af Robert Petersen vil udkomme i den nærmeste fremtid. Han bor i Danmark, mens den danske medarbejder, Kirsten Gade Jones, bor i England. Begreber som afstand og nærhed er blevet redefineret, når det gælder ordbogsarbejde.

Standardisering af det grønlandske sprog

Det kan være relevant at sige lidt om låneord. Låneordene er kommet ind i det grønlandske sprog via dansk, og det gælder med få undtagelser også internationale låneord. Måden, de staves på, har forbindelse med, hvornår de er lånt. De ældste er som regel helt tilpasset grønlandsk, nogle af de senere er delvis tilpasset grønlandsk, og de nyeste staves som på fremmedsproget. I det sidste tilfælde kan der dog alligevel forekomme nogle små ændringer, der som regel svarer til den grønlandske udtale. Men stavning af låneord i grønlandsk er ikke noget, der ligger fast. Der kan være både personlige og regionale forskelle i udtale og stavemåde. Der sker en stadig grønlandisering i talesproget, og i de trykte medier kan man se de samme låneord stavet på forskellig måde. I den grønlandsk-danske ordbog "Oqaatsit" siges det, at det ikke er en selvfølge at stræbe efter en grønlandisering af et ords stavemåde, når udtalen under alle omstændigheder er fremmedartet i forhold til traditionelle grønlandske ord. Der bliver gjort opmærksom på, at det kan være en fordel at beholde den fremmede stavemåde, for så er et ord lettere at genkende, og når man selv skriver, skal man kun holde styr på én stavemåde. Dette synspunkt kan naturligvis diskuteres. I øvrigt havde redaktionen af "Oqaatsit" ikke noget kommissorium til vidtgående beslutninger, så stavemåden af fremmedord i ordbogen beror på et skøn over, hvor integreret et låneord er i det grønlandske sprog, og hvor hyppigt det optræder i den grønlandske hverdag.

Alle trykte ordbøger har kun i meget begrænset omfang medtaget dialektord fra Vestgrønland. I den første ordbog havde Poul Egede som nævnt markeret enkelte ord med et N og et S for at angive, om de var hjemmehørende på den nordlige eller den sydlige del af vestkysten. I Kleinschmidts ordbog står "N." for "nordlandsk" og "S." for "sydlandsk", men der er også ord, som er markeret med "Prov." eller "prov", som står for "Provincialisme" eller "provincielt". Kleinschmidt siger i forordet, at "mange Provincialismer ere udeladte, da de dog ikke kunde optages fuldstændig (eftersom man ikke kjender dem alle), og desu-

den mange af dem kun have en meget indskrænket Anvendelse”.

Der er medtaget et begrænset antal vestgrønlandske dialektord i “Oqaasit”, men det er ikke markeret, at det drejer sig om dialektord, og heller ikke hvor de hører hjemme. Det er gjort ud fra en erkendelse af, at området ikke er dækket systematisk, og at det let ville kunne have fået slagside, fordi medarbejderne havde større kendskab til visse dialekter end til andre. I supplementsbindet til “Oqaasit” findes der et kort afsnit om dialekter, hvor en række vestgrønlandske dialektord er opført i standardiseret form, dvs. i den form, som de ville have haft i centralvestgrønlandsk, hvis ordene havde været centralvestgrønlandske. Det begrundes med, at dialektord, der optræder i flere dialekter, kan have forskellig form i de forskellige dialekter, og formålet med ordlisterne er at vise leksikale forskelle. Kun når det gælder stednavne, er der i nogle tilfælde en lidt blødere kurs. Navnet på den største by i Østgrønland staves således officielt Tasiilaq, mens det tilsvarende stednavn, hvor det forekommer i Vestgrønland, staves Tasiusaq. Ligesom det er tilfældet med østgrønlandsk og Thuledialekten, er også de talte dialekter i Vestgrønland under pres fra centralvestgrønlandsk.

De elektroniske medier spiller en vigtig rolle i forbindelse med standardisering af det grønlandske sprog. Fra gammel tid, dvs. fra 1940'erne, har radioen betydet meget for udviklingen af sproget, men det hører med til billedet, at radiomedarbejderne ikke så sjældent er udsat for hård kritik for deres behandling af det grønlandske sprog. Det er ofte gennem radioen, at folk bliver introduceret til nye ord og begreber. Oversættere og tolke i Grønland har en krævende opgave og har hårdt brug for standardisering i forbindelse med oversættelse af nye ord og udtryk. Der er inden for de seneste år udkommet en “Administrativ, økonomisk og statistik ordbog for Grønland” (1998), hvor godt 800 centrale begreber og institutionelle forhold er defineret og forklaret på dansk og grønlandsk med det formål at fastlægge en standard for begreberne på grønlandsk. Målgruppen er ifølge udgiverne ikke bare folk, der har brug for ordbogen i deres arbejde, men alle der

er interesseret i samfundsudviklingen og har brug for at slå et begreb op. Endvidere har Oqaasileriffik (Sprogsekretariatet) udgivet en "Terminologiliste – over kriminallov, retsplejelov, pengeinstitutioner samt dele af anatomi" (2000). Oqaasileriffik (Sprogsekretariatet) er i efteråret 2000 gået i gang med at etablere et grønlandsk tekstkorpus, Grønlands fremtidige officielle dokumentationsbase, der kan blive til stor nytte i fremtiden.

Både det talte og det skrevne grønlandske sprog er i brug i offentlige institutioner som kirken, folkeskolen, lovgivningen, retsvæsenet o.a. Aviser og blade er som hovedregel tosprogede på den måde, at den samme artikel trykkes både på grønlandsk og dansk. Atuagagdliutit er udkommet uden afbrydelse siden 1861. I 1952 blev det tosproget, idet det dansksprogede blad Grønlandsposten, som var startet under den anden verdenskrig i 1942, blev slået sammen med det. Atuagagdliutit Grønlandsposten, kaldet AG, udkommer nu to gange om ugen. Det er den største udgivelseshyppighed for en avis i Grønland. Den anden store avis, Sermitsiaq, udkommer én gang om ugen. Desuden udgives der enkelte mindre aviser og forskellige fagblade.

Den første roman skrevet af en grønlander udkom i 1914, men indtil midten af 1900-tallet var det meget begrænset, hvad der udkom af grønlandske bøger. I 1956 oprettede Grønlands landsråd "Det grønlandske Forlag / Kalaallit Nunaanni Naqiterisitsisarfik" for at effektivisere udgivelsen af grønlandsksprogede bøger. Det er fortsat i "Atuakkiorfik", Grønlands Forlag, som er et 100% hjemmestyreejet aktieselskab. I 1998 blev det til 111 udgivelser, hvoraf de 81 var på grønlandsk. Der er både tale om faglitteratur, skønlitteratur, børnebøger, undervisningsmidler og andet. Desuden findes der et mindre privat forlag i Nuuk, "Atuagkat" (startet i 1994), som udgiver bøger med relation til Grønland på både dansk og grønlandsk. Grønlands forfatterforening indstiller kandidater til Nordisk Råds Litteraturpris. Der findes et veludbygget biblioteksvæsen i Grønland med et hovedbibliotek i hver by med filialer i byderne. Landsbiblioteket i Nuuk, "Nunatta Atuagaateqarfia", er nationalbibliotek for Grøn-

land og har en særlig afdeling, Groenlandicaafdelingen, som indeholder næsten alt, som er trykt på grønlandsk, samt litteratur om arktiske forhold på forskellige sprog.

Det grønlandske sprog er hovedsproget

Jeg vil ikke komme nærmere ind på, at der er to sprog i Grønland, for det har været min opgave at tale om den historiske udvikling, som har ført til, at der kun er ét grønlandsk skriftsprog. Jeg vil dog nævne, at der gennem det sidste halve århundrede været ført en offentlig, ofte følelsesladet diskussion om det grønlandske versus det danske sprogs stilling i det grønlandske samfund. Baggrunden er bl.a., at den fagligt kvalificerede arbejdskraft, som det er nødvendigt at tilkalde udefra, kun undtagelsesvis behersker grønlandsk. Af de 12 % af befolkningen, som er født uden for Grønland, har omkring halvdelen været tilmeldt folkeregistret i Grønland i mindre end fem år.

I den grønlandske hjemmestyrelse fra 1978 står der i paragraf 9:

"Det grønlandske sprog er hovedsproget. Der skal undervises grundigt i det danske sprog.

Stk. 2. Begge sprog kan anvendes i offentlige forhold."

Der har været forslag fremme om at omformulere det, så det klart fremgår, at grønlandsk er modersmålet og hovedsproget, mens dansk er det andet sprog og engelsk det første fremmedsprog. Grønlandske politikere er fuldt opmærksomme på, at det er vigtigt for den grønlandske befolkning at kunne andre sprog end grønlandsk og dansk, først og fremmest engelsk.

Ulemper og fordele ved at Grønland har ét fælles skriftsprog

Til sidst nogle få ord om ulemper og fordele ved at have et fælles grønlandsk skriftsprog. Det kan ikke være helt problemfrit for skolebørn og for voksne med for den sags skyld, der taler dialekter, der afviger betydeligt fra centralvestgrønlandsk, at benytte den standardiserede skriftlige norm. Men ligesom mange andre steder i verden, hvor der findes lignende forhold, er det oplagt, at

der er meget store fordele ved et fælles skriftsprog. Alle grønlandsktalende kan i princippet læse alt, hvad der trykkes på grønlandsk. Men der er ikke bare praktiske og økonomiske fordele forbundet med, at den historiske udvikling i Grønland har resulteret i et fælles skriftsprog: det er også med til at vedligeholde et nationalt fællesskab blandt grønlandere uanset, hvor de bor, og hvilken dialekt de taler. Skriftsproget er også en stærk støtte for det talte sprog og er dermed set i et større perspektiv med til at sikre det grønlandske sprogs fremtid.

Litteratur

- Bergsland, Knut & Jørgen Rischel (eds.): *Pioneers of Eskimo Grammar. Travaux du Cercle linguistique de Copenhague* vol. XXI. 1986.
- Berthelsen, Chr., Inge Kleivan, Frederik Nielsen, Robert Petersen, Jørgen Rischel: *Ordbogi kalaallisuumit – qallunaatumut / grønlandsk – dansk*. København: Ministeriet for Grønland, 1977.
- Berthelsen, Chr., Birgitte Jacobsen, Robert Petersen, Inge Kleivan, Jørgen Rischel: *Oqaatsit Kalaallisuumiit Qallunaatumut / Grønlandsk Dansk Ordbog*. Nuuk: Atuakkiorfik, Ilinniuisiorfik, 1997. (3. udgave af Ordbogi; 2. udgave 1990)
- Berthelsen, Chr., Birgitte Jacobsen, Robert Petersen, Inge Kleivan, Jørgen Rischel: *Oqaatsinut Tapiliussaq – Kalaallit oqaasii qallunaat oqaasiinut sanilliullugit / Oqaatsit Supplementsbind – Om det grønlandske sprog set i relation til det danske sprog*. Nuuk: Atuakkiorfik-Ilinniuisiorfik, 1998.
- Bugge, Aage, Kristoffer Lyngé, Ad. Fuglsang-Damgaard, Frederik Nielsen: *Dansk-grønlandsk ordbog*. København: Ministeriet for Grønland, 1960.
- Bugge, Aage og Erik Holtved: *Omkring den grønlandske retskrivning*. København: Ministeriet for Grønland, 1962.
- Egede, Paul: *Dictionarium Grönländico-Danico-Latinum*. Hafniæ: Gottm. Frid. Kisel, 1750.
- Egede, Paul: *Grammatica grönländica danico-latina*. Hafniæ: Gottman Frid. Kisel, 1760.

- Fabricius, Otho: Den Grønlandske Ordbog forbedret og forøget. Kjøbenhavn, 1804.
- Fabricius, Otho: Forsøg til en forbedret Grønlandsk Grammatica. Kjøbenhavn, 1791.
- Fortescue, Michael: Inuktun. An Introduction to the Language of Qaanaaq, Thule. En introduction til Thulesproget. Institut for Eskimologi 15, Københavns Universitet, 1991.
- Gad, Finn: Grønland. Politikens Danmarkshistorie. København: Politikens Forlag, 1984.
- Holtved, Erik (ed.): Kleinschmidts Briefe an Theodor Bourquin. Meddelelser om Grønland 140 (3). København, 1964.
- Ingemann, B. S.: Johannesib koirsirsuub nipà innukajuitsome. Okauzeinak Bibelimit pirsok kablunæn okauzeenne agleksimagalloak B. S. Ingemannmit mânale Kaladlin okauzeennut nuktersimarsok P. Kraghmit. Haderslevme Hiort-Lorenzenib nak'itteriviáne nak'ittarnekartut, 1874.
- Janssen, C. E.: Elementarbog i Eskimoernes Sprog til Brug for Europæerne ved Colonierne i Grønland. Kjøbenhavn, 1862.
- Jacobsen, Birgitte: Ortografiske faktorerens betydning for stavning og læsning i grønlandsk. Grønlandsk kultur- og samfundsforskning 97. Nuuk, 1997. p. 189–208.
- Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik / Grønlands Statistik: Kalaallit Nunaanni pisortaqarnermi, aningaasaqarnermi naatsorsueqqissaarnermilu taaguutit / Administrativ, økonomisk og statistisk ordbog for Grønland. Nuuk: Atuagkat for Namminersomerullutik Oqartussat / Grønlands Hjemmestyre, 1998.
- Kleinschmidt, Samuel: Grammatik der grönländischen sprache mit theilweisem einschluss des Labradordialects. Berlin, 1851.
- Kleinschmidt, Samuel: Den Grønlandske Ordbog omarbejdet af Sam. Kleinschmidt; udgiven ved H.F. Jørgensen. Kjøbenhavn, 1871.
- Kleivan, Inge: Undervisningsbøger fremstillet til den grønlandske skole og til Ilinniarfissuaq frem til midten af det 20. århundrede. I: Daniel Thorleifsen (ed.): Ilinniarfissuaq ukiuni 150-imi. Ilinniarfissuup 1995-imi ukiunik 150-iliilluni nalli-

- uttorsiorneranut atatillugu atuakkiq / Festskrift i anledning af Ilinniarfissuaqs 150-års jubilæum i 1995. Nuuk: Ilinniarfissuaq, 1995. p. 138–191.
- Kommissionen om Hjemmestyre i Grønland: Hjemmestyre i Grønland. Bind 1. Betænkning 837. København, 1978.
- Landsrådsvedtægt om ændringer i den grønlandske retskrivning. København: Ministeriet for Grønland, 14. maj 1973.
- Lauritzen, Kr.: Det grønlandske seminarium 1737–1980. I–II. Den grønlandske Kirkesag Nalunaarutit / Meddelelser nr. 120: 48–52; nr. 121: 42–44. København, 1984–1985.
- Namminersornerullutik Oqartussat / Grønlands Hjemmestyre, Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik / Grønlands Statistik: Grønland 2000 Kalaallit Nunaat. Statistisk Årbog / Ukiumoortumik kisitsisitigut paasissutissat. Nuuk, 2000.
- Oqaasileriffik / Sprogsekretariatet: Taaguusersuutit – pinerluttulerinermut, eqqartuussisarnermut, aningaaserivinnut, timillu pisataanut tunngasuni / Terminologiliste – over kriminallov, retsplejelov, pengeinstitutioner samt dele af anatomi. Oqaasileriffik / Sprogsekretariatet 2. Nuuk, 2000.
- Petersen, Jonathan: ordbogêrak tássa kalátdlit okausísa agdlangnerinik najor kutagssiak. Nûk: Nûngme ilfniarfigsûp naki-tertitai, 1951.
- Petersen, Robert: Det grønlandske sprog. I: Allan Karker, Birgitte Lindgren og Ståle Løland (red.): Nordens språk. Utgitt av Nordisk språksekretariat. Oslo: Novus forlag, 1997. p. 193–207.
- Petersen, Robert og Jørgen Rischel: Sproglig indledning og kommentar til Resens tysk-grønlandske ordliste. Tidsskriftet Grønland 33 (5–6–7): 156–192. København, 1985.
- Rink, H.: Indbydelse / Nalunaerut. Godthaab, 1858.
- Rink, H. : Den østgrønlandske Dialekt, efter de af den danske Østkyst-Expedition meddelte Bemærkninger til Kleinschmidts grønlandske Ordbog. Meddelelser om Grønland X: 207–234. Kjøbenhavn, 1887.
- Robbe, Pierre, Louis-Jacques Dorais: Tunumiit oraasiat, Tunumiut

oqaasii, Det østgrønlandske sprog, The East Greenlandic Inuit Language, La langue inuit du Groenland de l'Est. Collection Nordicana No 49. Centre d'études nordiques, Université Laval, 1986.

Schultz-Lorentzen, C. W.: kalâtdlit okausînik okausileríssutit. Nûk, 1904.

Schultz-Lorentzen, C. W.: Den grønlandske Ordbog grønlandsk-dansk. Ny udgave. København: Kirkeministeriet, 1926.

Schultz-Lorentzen, C. W.: Det vestgrønlandske sprog i grammatisk fremstilling. København: Kirkeministeriet, 1930.

Steenberg, K.S.O.: Grønlandsk Grammatik. Kjøbenhavn: J. G. Salomon, 1849.

Wilhjelm, Henrik: De store opdragere. Grønlands seminarier i det 19. århundrede. Det grønlandske Selskabs skrifter XXXI-II. København, 1997.

